

Agnieszka Laskowska-Hulisz

Immunitet państwa w postępowaniu rozpoznawczym w sprawach cywilnych – wybrane zagadnienia procesowe

Immunity of the State in court examination of civil law cases – selected procedural issues: A dominant view that a foreign state uses immunity in court examination of civil law cases deserves acceptance. This is the so-called limited immunity. The immunity of a foreign state in court examination of civil law cases and matters related to its examination should not be regulated in domestic law, including the Code of the Civil Procedure. Solutions for pursuing claims before national courts from a foreign state cannot be limited only to the issue of regulation of state immunity and the possibility of its waiving by the foreign state, but they also should cover issues related to the subsequent execution of a judgement delivered in such proceedings.

Keywords: civil procedure law, state immunity

Słowa kluczowe: prawo postępowania cywilnego, immunitet państwa

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa i Postępowania Cywilnego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu; agnieszka.laskowska@umk.pl.

Uwagi wstępne

W Kodeksie postępowania cywilnego¹ nie ma regulacji, która wprost odnosiłaby się do immunitetu państwa obcego w postępowaniu rozpoznawczym w sprawach cywilnych. W literaturze przedmiotu nie budzi jednak wątpliwości, że państwo obce korzysta z takiego immunitetu w postępowaniu cywilnym². Sporne jest natomiast m.in. to, na jakiej podstawie państwo obce korzysta z tego immu-

¹ Ustawa z 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. 2018, poz. 1360, ze zm.; dalej: k.p.c.

² W polskiej literaturze prawniczej problematyka immunitetu państwa została przeanalizowana w sposób niezwykle wnikliwy przez P. Grzegorzczaka w pracy zatytułowanej *Immunitet państwa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010, a także przez J. Sutora, *Immunitet państwa*, Warszawa 2011.

nitetu, a także to, w jakim zakresie należy do immunitetu państwa stosować przepisy Kodeksu postępowania cywilnego dotyczące immunitetu sądowego, w tym w szczególności dotyczące zrzeczenia się tego immunitetu. Na tym tle powstaje też pytanie, jak należy zakwalifikować immunitet państwa, a także czy należy go wiązać z jurysdykcją krajową.

Problematyka ta stała się niezwykle aktualna zwłaszcza w ostatnich latach w związku z pozwami składanymi w sądach polskich przez obywateli polskich przeciwko państwu niemieckiemu o odszkodowania za szkody wyrządzone podczas II wojny światowej. Zresztą problem dopuszczalności dochodzenia przed sądami krajowymi odszkodowań za szkody wyrządzone podczas II wojny światowej nie pojawił się tylko w polskich sądach³.

Z tych względów warto krótko przedstawić zagadnienie immunitetu państwa występującego w roli strony pozwanej w procesie cywilnym (uczestnika postępowania nieprocesowego⁴) oraz możliwości powołania się na ten immunitet i konsekwencji z tym związanych, jak również dopuszczalności zrzeczenia się przez państwo obce przysługującego mu immunitetu. Niniejszy artykuł stanowi zatem próbę przedstawienia kluczowych kwestii związanych z immunitetem państwa w postępowaniu cywilnym oraz wyłaniających się na ich tle problemów, nie aspiruje natomiast do wyczerpującego omówienia złożonej problematyki tego immunitetu, która została już kompleksowo i monograficznie opracowana w polskiej literaturze prawniczej.

Podstawy prawne immunitetu państwa

W literaturze polskiej dominuje pogląd, według którego państwo obce korzysta w postępowaniu cywilnym z immunitetu państwa, chociaż na kanwie wydanych w tym przedmiocie orzeczeń stawiane są też pytania, czy immunitet jurysdykcyjny państwa może być przez nie skutecznie powoływany przed sądem krajowym innego państwa w stosunku do aktów uznawanych za sprzeczne z prawem

³ Zob. np. E. Olas, *Immunitet jurysdykcyjny państwa w wybranych orzeczeniach sądów krajowych*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2017, t. X, s. 48 i n., a także J. Sutor, *Immunitet państwa i immunitet dyplomatyczny a ściganie i karanie zbrodni o charakterze międzynarodowym w świetle statutu rzymskiego*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 11/12, s. 94 i n. Zob. np. skargę Republiki Federalnej Niemiec z 23 grudnia 2008 r. złożoną przeciwko Republice Włoskiej do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, <https://www.icj-cij.org>.

⁴ W dalszej części artykułu będę pisać o pozwanym oraz pozwie. Uwagi te należy jednak odpowiednio odnieść także do uczestnika postępowania nieprocesowego oraz wniosku o wszczęcie postępowania nieprocesowego.

międzynarodowym⁵. Ponadto wśród zwolenników poglądu, że państwo obce korzysta w postępowaniu cywilnym z immunitetu państwa, sporne jest, na jakiej podstawie państwo obce korzysta z immunitetu w postępowaniu prowadzonym przed sądami innego państwa. W odpowiedzi na tak postawione pytanie w literaturze powołuje się m.in. art. 1111 § 1 pkt 3 k.p.c. lub też odsyła do art. 9 Konstytucji RP statuującego dyrektywę interpretacji przyjaznej prawa międzynarodowemu i przyjęciu w konsekwencji, że źródłem takiego immunitetu jest powszechnie przyjęty zwyczaj międzynarodowy⁶. Sąd Najwyższy podziela drugi z przedstawionych poglądów i przyjmuje, że państwu obcemu przysługuje immunitet jurysdykcyjny w postępowaniu cywilnym. Źródłem tego immunitetu jest powszechnie przyjęty zwyczaj międzynarodowy⁷. Pogląd ten jest zbieżny ze stanowiskiem orzecznictwa sądów wielu państw (np. Wielkiej Brytanii, Włoch, Szwajcarii, Grecji, Niemiec), a także Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁸. U podstaw immunitetu jurysdykcyjnego państw obcych leży zasada równości państw (*par in parem non habet imperium*); jest on wyrazem poszanowania suwerenności państw i zmierza do utrzymania między państwami przyjaznych stosunków⁹.

Obecnie dominuje pogląd, według którego immunitet przysługujący państwu obcemu w postępowaniu cywilnym jest tzw. immunitetem ograniczonym (funkcjonalnym), tj. przysługującym mu w sprawach związanych z władczą działalnością (*acta iure imperii*), nie obejmuje on natomiast spraw związanych z udziałem przez państwo w zwykłym obrocie cywilnym lub gospodarczym (*acta iure gestionis*)¹⁰. Taki charakter tego immunitetu wynika w państwach prawa konty-

⁵ Zob. np. A. Jakubowski, *Immunitet państwa. Ius cogens a ochrona dziedzictwa kultury – uwagi krytyczne w świetle wyroku MTS z 3.2.2012 r., Niemcy v. Włochy*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2012, t. XII, nr 4, s. 55 i n.

⁶ Bliżej P. Grzegorzczak, *Immunitet*, *op. cit.*, s. 210 i n., oraz powołana tam literatura. Zob. także m.in. E. Wengerek, *Immunitet egzekucyjny państw obcych*, „Studia Prawnicze” 1967, nr 17, s. 138; A. Wyrozumska, *Polskie sądy wobec immunitetu państwa obcego*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 3, s. 28 i n.; J. Sutor, *Immunitet dyplomatyczny i immunitet państwa*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 4; M. Wasiński, *Immunitet państwa a jurysdykcja terytorialna (na tle orzeczenia SN w sprawie Natoniewski v. RFN)*, „Państwo i Prawo” 2012, z. 10, s. 76 i n. W mojej ocenie trafny jest drugi z zaprezentowanych poglądów.

⁷ SN w postanowieniu z 29 października 2010 r., sygn. akt IV CSK 465/09, OSNC 2010, nr 2, poz. 22.

⁸ Zob. np. wyrok Trybunału z 21 listopada 2001 r. w sprawie *Al-Adsani v. Zjednoczone Królestwo*, sygn. akt 35763/97, § 54, ECHR 2001-XI.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Jeżeli chodzi o prawo polskie, zob. np. SN w postanowieniu z 13 sierpnia 2008 r., sygn. akt III CSK 293/07, OSNC – Zb. dodatkowy 2009, nr B, poz. 33, s. 1; SN w postanowieniu z 29 października 2010 r., sygn. akt IV CSK 465/09, OSNC 2010, nr 2, poz. 22. Warto również przywołać postanowienie SN z 11 stycznia 2000 r., sygn. akt

mentalnego z orzecznictwa sądowego w odróżnieniu od państw systemu *common law* (np. Stany Zjednoczone, Wielka Brytania), które wprowadziły w tym zakresie stosowne regulacje prawne¹¹.

Przesądzenie kwestii dopuszczalności korzystania przez państwo obce z immunitetu sądowego w postępowaniu cywilnym, wymaga następnie wskazania, jakie przepisy mają do niego zastosowanie. W literaturze trafnie wskazuje się, że reżim procesowy immunitetu państwa powinien być określony na podstawie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego o immunitecie sądowym i egzekucyjnym, z tym że w zależności od przyjętej podstawy prawnej dla immunitetu państwa jedni autorzy przyjmują, że przepisy te mają zastosowanie wprost, inni – że w drodze analogii lub odpowiednio¹². Co oznacza, że do immunitetu państwa w postępowaniu cywilnym ma zastosowanie m.in. art. 1113 i art. 1114 k.p.c. W mojej ocenie przepisy te mają zastosowanie w drodze analogii, z uwagi na brak regulacji immunitetu państwa w Kodeksie postępowania cywilnego. Stosowanie powołanych przepisów wprost lub odpowiednio byłoby możliwe tylko wtedy, gdyby ustawodawca uregulował immunitet państwa w przepisach krajowych i w zakresie nieuregulowanym w tych przepisach odsyłał do stosowania do niego wprost lub odpowiednio przepisów o immunitecie sądowym lub egzekucyjnym.

W prawie polskim immunitet państwa nie jest regulowany przepisami krajowymi innych państw europejskich, podobnie jak m.in. w prawie austriackim, francuskim, niemieckim czy szwajcarskim. Jest on zaliczany do samodzielnej, bezwzględnej przesłanki procesowej, jaką jest jurysdykcja. Istnienie immunitetu państwa stanowi przeszkodę do merytorycznego rozpoznania sprawy i powinno

---

I PKN 562/99, OSNAPiUS 2000, nr 19, poz. 723, z glosą J. Ciszewskiego, OSP 2000, nr 11. W ostatnio wskazanym postanowieniu SN postawił tezę: *Polskim sądom pracy przysługuje jurysdykcja krajowa w sprawie z powództwa obywatela polskiego przeciwko ambasadzie państwa obcego o uznanie bezskuteczności wypowiedzenia umowy o pracę (przywrócenie do pracy). Przepis art. 1114 § 1 pkt 1 KPC [Kodeksu postępowania cywilnego – dopisek A.L.-H.] dotyczy immunitetu przedstawiciela dyplomatycznego a nie immunitetu państwa obcego. Ambasadzie jako pracodawcy nie służy immunitet przysługujący państwu.* Do lat 50. ubiegłego wieku przyznawano państwu obcemu immunitet absolutny (pełny), który przysługiwał we wszystkich sprawach niezależnie od ich charakteru (zob. np. W. Siedlecki, *Powództwo obcego państwa i przeciw obcemu państwu przed sądami polskimi*, „Palestra” 1936, nr 5, s. 451). Koncepcja takiego immunitetu znalazła swój wyraz w uchwale składu siedmiu sędziów SN z 26 września 1990 r., sygn. akt III PZP 9/90, OSNC 1991, nr 2–3, poz. 17. Por. K. Gruszczyński, *Czy Niemcy mogą być pozywane w Polsce w świetle wyroku Sądu Najwyższego z 2010 r.?*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2012, nr 2(4), s. 69.

¹¹ Zob. też np. E. Olas, *Immunitet jurysdykcyjny*, *op. cit.*, s. 48–49.

¹² P. Grzegorzcyk, *Immunitet*, *op. cit.*, s. 261 i n. Na temat analogii w prawie procesowym zob. M. Walasik, *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013, s. 253 i n.

prowadzić do odmowy jej rozpoznania. Sąd bada istnienie tej przesłanki z urzędu¹³. Z analizy wybranych orzeczeń sądów krajowych innych państw europejskich, m.in. niemieckich, włoskich, greckich, wynika, że fakt istnienia ograniczonego immunitetu państwa w postępowaniu cywilnym nie jest kwestionowany, podobnie jak prawo do jego zrzeczenia się. Przyjmuje się przy tym, że zrzeczenie się immunitetu państwa może nastąpić także w sposób dorozumiany¹⁴. Sądy krajowe różnie jednak interpretują tzw. dorozumiane zrzeczenie się immunitetu.

Immunitet państwa a jurysdykcja krajowa

Na tle immunitetu państwa powstaje również pytanie o stosunek immunitetu państwa do jurysdykcji krajowej. Od nowelizacji przepisów Kodeksu postępowania cywilnego z 2008 r.¹⁵ wyznaczenie granic kompetencji sądów polskich w stosunkach z zagranicą następuje na dwóch poziomach: władzy jurysdykcyjnej, której ustawowa regulacja sprowadza się do immunitetu sądowego i egzekucyjnego, oraz jurysdykcji krajowej. Są to dwie niezależne przesłanki procesowe, które należy rozpatrywać oddzielnie, z tym że stwierdzenie istnienia immunitetu wyłącza możliwość badania przesłanki jurysdykcji krajowej. Badanie przesłanki jurysdykcji krajowej może mieć miejsce tylko wtedy, gdy mamy do czynienia z takimi stronami procesu cywilnego (uczestnikami postępowania nieprocesowego), co do których nie ma wątpliwości, że nie korzystają z immunitetu, czyli mogą podlegać polskiej władzy jurysdykcyjnej. Immunitet państwa należy do przesłanki władzy jurysdykcyjnej, co wynika z prawa międzynarodowego, w odniesieniu do Polski zwyczaju międzynarodowego (nie ratyfikowaliśmy żadnej umowy, która regulowałaby kwestie immunitetu państwa)¹⁶. Przepisy o immunitecie sądowym stosuje się do niego przez analogię. Istnienie immunitetu państwa oznacza, że państwo, któremu on przysługuje (a przysługuje na mocy zwyczaju międzynarodowego każdemu państwu obcemu w sferze *imperium*), nie podlega władzy jurysdykcyjnej innego państwa, w związku z tym problem jurysdykcji krajowej w ogóle nie powstaje. Skoro bowiem nie ma władzy jurysdykcyjnej, to

¹³ Bliżej P. Grzegorzczak, *Immunitet*, *op. cit.*, s. 239 i n., oraz powołana tam literatura. Zob. też, jeżeli chodzi o: prawo austriackie, np. W.H. Rechberger, D.A. Simotta, *Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts. Erkenntnisverfahren*, Wien 2010, s. 30–31; prawo francuskie, np. S. Guinchard i in., *Droit processuel. Droit commun et droit comparé du procès*, Paris 2005, s. 596–597; prawo niemieckie, np. O. Jauerling, *Zivilprozessrecht*, München 2003, s. 20 i n.; Ch.G. Paulus, *Zivilprozessrecht. Erkenntnisverfahren, Zwangsvollstreckung und Europäisches Zivilprozessrecht*, Berlin 2010, s. 11.

¹⁴ E. Olas, *Immunitet jurysdykcyjny*, *op. cit.*, s. 52 i n.

¹⁵ Ustawa z 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. nr 234, poz. 1571. Weszła w życie 1 lipca 2009 r.

¹⁶ Zob. też P. Grzegorzczak, *Immunitet*, *op. cit.*, s. 79 i n.

nie można przejść do badania kolejnej przesłanki procesowej w postaci istnienia w sprawie jurysdykcji krajowej. Brak władzy jurysdykcyjnej w sprawie wniesionej przeciwko państwu obcemu nie wynika zatem z krajowych przepisów o jurysdykcji krajowej, ale ze zwyczaju międzynarodowego, na podstawie którego honoruje się w Polsce, podobnie jak w całej społeczności międzynarodowej, immunitet państwa (ograniczony).

Immunitet państwa jako przesłanka procesowa

Na podstawie art. 1113 k.p.c. immunitet sądowy sąd bierze pod rozwagę z urzędu w każdym stanie sprawy. W razie stwierdzenia istnienia immunitetu sąd odrzuca pozew albo wniosek. Rozpoznanie sprawy z naruszeniem immunitetu sądowego powoduje nieważność postępowania. Jeżeli osoba, przeciwko której albo z udziałem której wszczęto sprawę, uzyska immunitet sądowy w toku postępowania, sąd umarza postępowanie. Stosując ten przepis w drodze analogii do immunitetu państwa, należy na wstępie podkreślić, że w literaturze¹⁷ panuje zgodność co do tego, że immunitet sądowy jest jedną z bezwzględnych przesłanek procesowych ujemnych (przeszkodą procesową), którą sąd powinien badać z urzędu na każdym etapie postępowania i w każdym stanie sprawy. Pogląd ten odnosi się również do immunitetu państwa. Korzystanie przez pozwane państwo obce z immunitetu państwa stanowi bowiem przeszkodę do rozpoznania sprawy przez sąd polski, natomiast nieistnienie tej przesłanki, wprost przeciwnie, umożliwia merytoryczne rozpoznanie sprawy. W razie stwierdzenia istnienia immunitetu państwa, sąd powinien pozew albo wniosek odrzucić. W przepisie tym nie wskazano terminu na uwzględnienie faktu istnienia immunitetu państwa przez sąd, lecz wprost przeciwnie, ustawodawca wprowadził zasadę, że sąd bierze go pod rozwagę z urzędu w każdym stanie sprawy. Jeżeli zatem pozwane państwo obce, któremu przysługuje immunitet państwa, podobnie zresztą jak inne podmioty korzystające z immunitetów sądowych, ma prawo się go rzec, to sąd nie powinien odrzucać pozwu z urzędu przed doręczeniem jego odpisu pozwanemu państwu obcemu. Pogląd ten podziela Sąd Najwyższy, który w uzasadnieniu postanowienia z 29 października 2010 r.¹⁸ stwierdził: *Należy podzielić wyrażany w piśmiennictwie pogląd, że ze względu na przysługiwanie państwu immunitetu jurysdykcyjnego nie jest wykluczone – w świetle właściwego w tym względzie prawa międzynarodowego publicznego – doręczenie państwu odpisu pozwu.* Sąd orzeka-

¹⁷ Zob. m.in. K. Weitz, *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005, s. 93; P. Grzegorzczak, *Immunitet*, *op. cit.*, s. 303; T. Misiuk-Jodłowska (w aktualizacji K. Weitz) [w:] J. Lapierre i in., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 71; K. Weitz [w:] J. Lapierre i in., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 648.

¹⁸ Sygn. akt IV CSK 465/09, OSNC 2010, nr 2, poz. 22.

jący w sprawie nie jest bowiem uprawniony do decydowania z urzędu za pozwane państwo obce o tym, czy będzie ono korzystać z immunitetu czy też nie. Na marginesie należy zauważyć, że pogląd o celowości odrzucenia pozwu dopiero po doręczeniu jego odpisu pozwanemu z powodu wystąpienia przeszkody procesowej znajduje swoje uzasadnienie także w odniesieniu do innych przesłanek procesowych, jak np. jurysdykcji krajowej, która może też wynikać z wdania się przez pozwanego w spór¹⁹, czy zapisu na sąd polubowny²⁰. Odrzucenie zatem w takim wypadku pozwu przed doręzeniem jego odpisu pozwanemu i umożliwieniu mu zajęcia stanowiska w sprawie byłoby działaniem przedwczesnym, stanowiącym nadmierny formalizm, prowadzący w istocie do utrudnienia powodowi dochodzenia przysługujących mu praw przed sądem.

Przepis art. 1113 k.p.c. nie nakłada bowiem na sąd obowiązku odrzucenia pozwu/wniosku o wszczęcie postępowania nieprocesowego niezwłocznie po jego wniesieniu do sądu, lecz wprost przeciwnie, pozostawia do decyzji sądu to, na jakim etapie postępowania odrzuci pozew/wniosek. Rozstrzygnięcie sądu w tym zakresie powinno być oparte na rozważeniu okoliczności sprawy oraz stanowiska stron, skoro od woli strony pozwanej ustawodawca uzależnił możliwość rozpoznania sprawy, w której strona ta korzysta z immunitetu. Dodatkowo należy zauważyć, że sąd, odrzucając pozew z powodu wystąpienia przeszkody procesowej w postaci immunitetu państwa dopiero po doręczeniu odpisu pozwu pozwanemu państwu obcemu i zajęciu przez nie w tej kwestii stanowiska lub ewentualnym milczeniu, które nie może co do zasady być równoznaczne ze zrzeczeniem się immunitetu, nie popełnia żadnego uchybienia procesowego.

Jeżeli jednak sąd odrzuciłby pozew, powołując się na immunitet pozwanego państwa obcego przed doręzeniem mu odpisu pozwu na posiedzeniu niejawnym, co nie stanowi uchybienia procesowego, powinien doręczyć temu państwu postanowienie o odrzuceniu pozwu. Stosownie bowiem do treści art. 357 § 2 w związku z art. 13 § 2 k.p.c. postanowienie wydane na posiedzeniu niejawnym sąd doręcza z urzędu obu stronom, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej.

¹⁹ Zob. np. art. 26 ust. 1 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, Dz.Urz. UE 2012 L 351, s. 1: *Jeżeli sąd państwa członkowskiego nie ma jurysdykcji na podstawie innych przepisów niniejszego rozporządzenia, uzyskuje on jurysdykcję, jeżeli pozwany przed tym sądem wda się w spór. Niniejszy przepis nie ma zastosowania, jeżeli pozwany wdaje się w spór w tym celu, aby podnieść zarzut braku jurysdykcji lub jeżeli inny sąd ma na podstawie art. 24 jurysdykcję wyłączną.*

²⁰ Stosownie do treści art. 1165 § 1 k.p.c.: *W razie wniesienia do sądu sprawy dotyczącej sporu objętego zapisem na sąd polubowny, sąd odrzuca pozew lub wniosek o wszczęcie postępowania nieprocesowego, jeżeli pozwany albo uczestnik postępowania nieprocesowego podniósł zarzut zapisu na sąd polubowny przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy.*

Z uwagi na to, że postanowienie to jest zaskarżalne, sąd powinien je doręczyć z uzasadnieniem oraz pouczeniem o dopuszczalności wniesienia środka zaskarżenia, terminie i sposobie jego wniesienia²¹. W takim wypadku pozwane państwo obce, któremu przysługuje w sprawie immunitetu jurysdykcyjny, może zrzec się tego immunitetu w zażaleniu na postanowienie o odrzuceniu pozwu. Trudno jednak sobie wyobrazić sytuację, w której pozwane państwo obce zaskarżyłoby postanowienie dla siebie korzystne.

Dodatkowo należy podkreślić, że immunitet państwa jest tylko jedną z bezwzględnych przesłanek procesowych, które sąd powinien badać z urzędu na każdym etapie postępowania (zob. art. 199 w związku z art. 202 w związku z art. 13 § 2 k.p.c.). Nie można zatem wykluczyć takich sytuacji, w których sąd odrzuci pozew z powodu np. niedopuszczalności drogi sądowej czy braku zdolności sądowej powoda będącego osobą fizyczną jeszcze przed doręczeniem jego odpisu pozwanemu. We wskazanych bowiem wypadkach postępowanie cywilne i tak nie mogłoby się toczyć, niezależnie od stanowiska pozwanego państwa obcego w przedmiocie immunitetu państwa. Jeżeli zatem w sprawie wystąpi inna przeszkoda procesowa, której nie można skonwalidować ani nie zależy ona od woli pozwanego, sąd powinien odrzucić pozew, nie czekając na stanowisko pozwanego. Katalog przyczyn odrzucenia pozwu jest zamknięty i uregulowany w art. 199, 1099, 1113, 1124 § 3 oraz 1165 § 1 k.p.c. W odniesieniu do niektórych z tych przyczyn, mimo braku wyraźnej regulacji, z treści przepisu należy jednak wyprowadzić wniosek, kiedy sąd powinien najwcześniej odrzucić pozew. Decyzja w tym zakresie każdorazowo należy jednak do sądu pierwszej instancji i może być podyktowana różnymi względami, w tym związanymi z prawidłowym stosowaniem przez sądy przepisów prawa²².

Zrzeczenie się przez państwo obce immunitetu państwa

Stosownie do treści art. 1114 § 1 k.p.c. przepisy art. 1111 § 1 i art. 1112 § 1 nie mają zastosowania, jeżeli państwo wysyłające w sposób wyraźny zrzeknie się immunitetu sądowego w stosunku do osób wymienionych w tych przepisach. Stosując ten przepis w drodze analogii do pozwanego państwa obcego, korzystającego z immunitetu państwa, należy stwierdzić, że pozwane państwo obce, któremu

²¹ Tak też SN w uchwale z 28 marca 1955 r., sygn. akt I CO 18/55, OSNCK 1955, nr 4, poz. 66.

²² Jeżeli chodzi o praktykę sądów zagranicznych, to jest ona różna i trudno tu o jakiegokolwiek uogólnienia. Jedne sądy powołują się w sprawie o odszkodowanie za szkody wyrządzone podczas wojny i związane z naruszeniem praw człowieka na uchylenie immunitetu pozwanego państwa obcego z powodu naruszenia przez to państwo norm *iuris cogentis* i przystępują do rozpoznania sprawy, inne wprost przeciwnie, zob. E. Olas, *Immunitet jurysdykcyjny*, *op. cit.*, s. 48 i n.

taki immunitet przysługuje, może się go zrzec na podstawie art. 1114 § 1 k.p.c. stosowanego przez analogię. Prawo państwa obcego do zrzeczenia się immunitetu państwa jest powszechnie akceptowane, nie tylko w literaturze polskiej, ale także zagranicznej²³. Prawo takie zostało również przewidziane m.in. w art. 1–3 Konwencji europejskiej o immunitacie państwa sporządzonej w Bazylei 16 maja 1972 r.²⁴ oraz w art. 7–9 Konwencji Narodów Zjednoczonych z 2 grudnia 2004 r. o immunitacie jurysdykcyjnym państw i ich mieniu²⁵. Powszechnie przyjmuje się, że państwo jako beneficjent immunitetu może się go zrzec w całości lub części, z tych względów immunitet państwa traktowany jest jako *ius dispositivum*²⁶.

Zrzeczenie się immunitetu dla swej skuteczności powinno spełniać następujące warunki:

- powinno być wyraźne, co oznacza, że pozwane państwo obce powinno złożyć stosowne oświadczenie o zrzeczeniu się immunitetu, lub dorozumiane²⁷, z tym że zrzeczenie się dorozumiane immunitetu powinno wynikać z zachowania państwa obcego ocenianego w świetle okoliczności sprawy, np. państwo to wdało się w spór, nie powołując się na istnienie immunitetu państwa, albo wytoczyło powództwo wzajemne,
- zrzeczenie się może dotyczyć tylko immunitetu przysługującego pozwanemu państwu obcemu w stosunku do powoda, czyli w danej konkretnej sprawie,
- jeżeli państwo obce zrzeka się immunitetu po wszczęciu przeciwko niemu procesu cywilnego, składając oświadczenie, to oświadczenie o zrzeczeniu się immunitetu może być zawarte w piśmie procesowym składanym w sądzie, do którego sprawa została wniesiona, ewentualnie na posiedzeniu wyznaczonym na rozprawę przez ustne oświadczenie złożone przez umocowanego przedstawiciela tego państwa do protokołu rozprawy; oświadczenie takie może być też złożone drogą dyplomatyczną,
- oświadczenie o zrzeczeniu się immunitetu w imieniu pozwanego państwa obcego powinna złożyć osoba umocowana do składania tego rodzaju oświadczeń w imieniu danego państwa.

W art. 1114 § 1 k.p.c. ustawodawca nie wskazał terminu, w którym oświadczenie takie może być złożone, co oznacza, że może być ono złożone od chwili wszczęcia postępowania cywilnego w sprawie do chwili jego prawomocnego zakończenia, na każdym etapie postępowania. Zrzec się immunitetu państwo obce może również przed wniesieniem przeciwko niemu pozwu. W takim wypadku

²³ Zob. P. Grzegorzcyk, *Immunitet*, *op. cit.*, s. 194–196, oraz powołana tam literatura.

²⁴ Polska nie jest stroną tej Konwencji.

²⁵ Konwencja ta nie weszła w życie.

²⁶ Państwo obce mogło się zrzec także immunitetu absolutnego.

²⁷ Taki sposób zrzeczenia się immunitetu państwa jest powszechnie akceptowany przez sądy innych państw, zob. E. Olas, *Immunitet jurysdykcyjny*, *op. cit.*, s. 52 i n.

zrzeczenie się powinno dotyczyć konkretnej sprawy i mieć formę oświadczenia złożonego na piśmie przez uprawnionego przedstawiciela państwa zrzekającego się immunitetu. Oświadczenie powinno być przesłane drogą dyplomatyczną. Należy jednak podkreślić, że jeżeli pozwane państwo obce, któremu przysługuje w sprawie immunitet, nie zrzeknie się go najpóźniej po doręczeniu mu odpisu pozwu, to sąd pierwszej instancji powinien pozew odrzucić postanowieniem na podstawie art. 1113 k.p.c. Postanowienie takie jako kończące postępowanie w sprawie jest zaskarżalne zażaleniem (art. 394 § 1 k.p.c.), w wypadku zaś jego niezaskarżenia i upływu terminu do wniesienia zażalenia lub wydania wskutek wniesienia zażalenia postanowienia przez sąd drugiej instancji oddalającego zażalenie i w konsekwencji utrzymującego w mocy postanowienie o odrzuceniu pozwu, postępowanie w sprawie kończy się prawomocnym orzeczeniem (czyli prawomocnym postanowieniem sądu pierwszej instancji o odrzuceniu pozwu albo prawomocnym postanowieniem sądu drugiej instancji oddalającym zażalenie). Gdyby zaś sąd nie odrzucił pozwu z powodu immunitetu państwa i przystąpił do rozpoznania sprawy przeciwko pozwanemu państwu obcemu, państwo to nadal ma prawo zrzec się przysługującego mu immunitetu. Natomiast postępowanie prowadzone przez sąd polski dotknięte będzie kwalifikowanym uchybieniem procesowym prowadzącym do nieważności postępowania. Nieważność postępowania wymaga jednak stwierdzenia przez sąd drugiej instancji, co z kolei możliwe jest w postępowaniu apelacyjnym, które może być wywołane wniesieniem apelacji. Pozwane państwo obce, któremu przysługuje immunitet państwa, którego się nie zrzekło w toku postępowania, może podnieść to uchybienie w zasadzie dopiero w apelacji wnoszonej od wydanego w sprawie orzeczenia (wyroku lub postanowienia co do istoty sprawy wydanego w postępowaniu nieprocesowym) lub zażaleniu w wypadku umorzenia postępowania. Niezaskarżenie zaś orzeczenia wydanego przeciwko państwu obcemu, któremu przysługuje w sprawie immunitet państwa i które się tego immunitetu nie zrzekło w postępowaniu, ma ten skutek, że orzeczenie takie staje się prawomocne, ważne i skuteczne. Oczywiście orzeczenie takie może być uchylone wskutek wniesienia jednego ze środków zaskarżenia prawomocnych orzeczeń, a w szczególności skargi kasacyjnej.

W państwach stronach Konwencji europejskiej o immunitacie państwa z 1972 r. obowiązują postanowienia tej Konwencji, które dotyczą m.in. zrzeczenia się immunitetu, oraz zasady proceduralne dotyczące postępowania w sprawie z udziałem państwa obcego. W art. 16 Konwencji wprowadzono obowiązek doręczenia pozwanemu państwu obcemu pisma wszczynającego postępowanie. Konwencja ta dopuszcza zrzeczenie się immunitetu wyraźne oraz dorozumiane, nie wprowadzając przy tym wprost żadnych ograniczeń terminowych na skorzystanie przez pozwane państwo obce z tego uprawnienia. W Konwencji tej zrzeczenie się immunitetu państwa może nastąpić zarówno przed wszczęciem postępowania w sprawie, jak i w jego toku. W konsekwencji w państwach stro-

nach wskazanej Konwencji sąd nie może odrzucić pozwu przed doręczeniem pozwanemu państwu obcemu pisma wszczynającego postępowanie. Sąd powinien najpierw doręczyć to pismo pozwanemu państwu obcemu, poczekać na jego odpowiedź i dopiero stosownie do niej albo odmówić prowadzenia postępowania, albo prowadzić je z udziałem pozwanego państwa obcego.

Kończąc, należy podkreślić, że zrzeczenie się przez państwo obce immunitetu państwa na potrzeby konkretnego postępowania rozpoznawczego nie rozciąga się m.in. na postępowanie egzekucyjne²⁸ czy zabezpieczające. Zrzeczenie się immunitetu dotyczy tylko tego postępowania, na potrzeby którego zostało dokonane. Prowadzenie zatem przeciwko państwu obcemu, korzystającemu z immunitetu państwa, innego postępowania cywilnego czy wytoczenie przeciwko niemu powództwa wzajemnego będzie dopuszczalne dopiero po uprzednim zrzeczeniu się przez to państwo immunitetu dotyczącego tego innego postępowania lub sprawy objętej żądaniem z powództwa wzajemnego.

Wnioski

Za dominujący i jednocześnie zasługujący w pełni na akceptację należy uznać pogląd, według którego państwo obce korzysta w postępowaniu rozpoznawczym w sprawach cywilnych z immunitetu państwa. Jest to tzw. immunitet ograniczony. Co oznacza, że sąd powinien odrzucić pozew wniesiony w sprawie cywilnej przeciwko pozwanemu państwu obcemu, któremu przysługuje w sprawie immunitet państwa. Należy postulować, aby orzeczenie w tym przedmiocie sąd wydawał najwcześniej po doręczeniu pozwanemu państwu obcemu odpisu pozwu i umożliwieniu mu skorzystania z prawa do zrzeczenia się przysługującego immunitetu, czyli innymi słowy umożliwieniu temu państwu zajęcia w tym zakresie stanowiska w sprawie. Z tym jednak zastrzeżeniem, że jak to już wyżej zostało wskazane, sąd powinien odrzucić pozew niezwłocznie po jego wniesieniu, jeżeli stwierdzi wystąpienie innej przeszkody procesowej, której nie można usunąć. Odrzucenie pozwu przed doręczeniem jego odpisu pozwanemu, jeżeli jest oparte na ustawowych podstawach do odrzucenia pozwu, nie stanowi jednak uchybienia procesowego.

Jeżeli pozwane państwo obce, któremu przysługuje w sprawie immunitet państwa, nie zrzeknie się go, czyli nie złoży stosownego oświadczenia lub nie podejmie w sprawie merytorycznej obrony (chodzi tu o obronę, która będzie polegać na podnoszeniu innych zarzutów niż korzystanie z immunitetu państwa), lub przez inne zachowanie nie da powodu do przyjęcia, że w sposób dorozumiany zrzeka się immunitetu, sąd zaś będzie prowadzić przeciwko niemu postępowanie, to będzie ono dotknięte kwalifikowanym uchybieniem procesowym prowa-

²⁸ Zob. np. A. Jakubowski, *Immunitet*, *op. cit.*, s. 70 i n.

dzącym do nieważności postępowania. Oczywiście uchybienie takie będzie można usunąć, wnosząc jeden ze środków zaskarżenia. Niewniesienie zaś tego środka spowoduje, że orzeczenie takie będzie ważne i skuteczne według prawa polskiego. Inną zaś kwestią jest możliwość wykonania orzeczenia wydanego przeciwko państwu obcemu w sprawie, w której państwo to korzysta z immunitetu państwa. Orzeczenie takie będzie bowiem podlegać wykonaniu na terytorium pozwanego państwa obcego i na podstawie przepisów w nim obowiązujących.

Należy podkreślić, że immunitet państwa obcego w postępowaniu rozpoznawczym w sprawach cywilnych i kwestie związane z jego badaniem nie powinny być uregulowane w ustawie krajowej, w tym w Kodeksie postępowania cywilnego. Prawo krajowe nie powinno narzucać rozwiązań dotyczących immunitetu państwa. Rozwiązania takie powinny się znaleźć w konwencjach międzynarodowych. Nawet najlepsze przepisy krajowe w praktyce mogą się bowiem okazać niewykonalne. Gdyby przyjąć odmienne zapatrywanie, każde państwo w sposób dla siebie korzystny normowałoby te kwestie, zaś inaczej regulowałoby zagadnienie wykonania orzeczeń zapadłych w takich postępowaniach. Rozwiązania dotyczące dochodzenia roszczeń przed sądami krajowymi od państwa obcego nie mogą się zatem ograniczać jedynie do zagadnienia regulacji immunitetu państwa i możliwości jego zrzeczenia się przez państwo obce, ale także powinny obejmować kwestie związane z późniejszym wykonaniem zapadłego w takim postępowaniu orzeczenia.

Bibliografia

- Ciszewski J., *Glosa do postanowienia SN z 11 stycznia 2000 r., sygn. akt I PKN 562/99*, OSP 2000, nr 11.
- Gruszczyński K., *Czy Niemcy mogą być pozywane w Polsce w świetle wyroku Sądu Najwyższego z 2010 r.?*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2012, nr 2(4).
- Grzegorzczak P., *Immunitet państwa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2010.
- Guinchard S. i in., *Droit processuel. Droit commun et droit comparé du procès*, Paris 2005.
- Jakubowski A., *Immunitet państwa. Ius cogens a ochrona dziedzictwa kultury – uwagi krytyczne w świetle wyroku MTS z 3.2.2012 r., Niemcy v. Włochy*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2012, t. XII, nr 4.
- Jauerling O., *Zivilprozessrecht*, München 2003.
- Misiuk-Jodłowska T. (w aktualizacji K. Weitz) [w:] J. Lapiere i in., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.
- Olas E., *Immunitet jurysdykcyjny państwa w wybranych orzeczeniach sądów krajowych*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2017, t. X.
- Paulus Ch.G., *Zivilprozessrecht. Erkenntnisverfahren, Zwangsvollstreckung und Europäisches Zivilprozessrecht*, Berlin 2010.

- Rechberger W.H., Simotta D.A., *Grundriss des österreichischen Zivilprozessrechts. Erkenntnisverfahren*, Wien 2010.
- Siedlecki W., *Powództwo obcego państwa i przeciw obcemu państwu przed sądami polskimi*, „Palestra” 1936, nr 5.
- Sutor J., *Immunitet państwa*, Warszawa 2011.
- Sutor J., *Immunitet państwa i immunitet dyplomatyczny a ściganie i karanie zbrodni o charakterze międzynarodowym w świetle statutu rzymskiego*, „Przeгляд Sądowy” 2017, nr 11/12.
- Sutor J., *Immunitet dyplomatyczny i immunitet państwa*, „Przeгляд Sądowy” 2008, nr 4.
- Walasik M., *Analogia w prawie procesowym cywilnym*, Warszawa 2013.
- Wasiński M., *Immunitet państwa a jurysdykcja terytorialna (na tle orzeczenia SN w sprawie Natoniewski v. RFN)*, „Państwo i Prawo” 2012, z. 10.
- Weitz K., *Jurysdykcja krajowa w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2005.
- Weitz K. [w:] J. Lapiere i in., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.
- Wengerek E., *Immunitet egzekucyjny państw obcych*, „Studia Prawnicze” 1967, nr 17.
- Wyrozumska A., *Polskie sądy wobec immunitetu państwa obcego*, „Państwo i Prawo” 2000, z. 3.